

ELENA LAVINIA DUMITRU*

MAGYAR IRODALOM. A ROMÁNIAI IRODALOMTÖRTÉNETEK ÉS FORDÍTÁSOK ÁTTEKINTÉSE

Kulcsszavak: *magyar irodalomtörténet románok számára; fordítások; román nyelven megjelent kötetek*

Mielőtt belemerülnénk a magyar irodalom romániai történeteinek és a magyar irodalmi művek fordításainak konkrétumaiba,¹ hasznos felvázolni azt az általános kontextust, amelybe reflexiónk beilleszkedik. Az első tisztázandó kérdés a „világirodalom” (Weltliteratur) és az egyes nemzeti irodalmak viszonya a nemzetközi kapcsolatok rendszerein belül. Az új évezred első évtizedeiben a globalizáció és ebből következően a tudományos életre gyakorolt hatás nyomán új területek és új helyszínek születtek, amelyek ma már egyre inkább az akadémiai környezeten kívül is aktívak (irodalmi fesztiválok, vásárok és könyvbemutatók, online irodalmi oldalak, közösségi hálózatok). Bizonyos értelemben a minőség és a mennyiség megítélése, az értékelések egész rendszere demokratikusabbá vált, párhuzamosan a változatos és folyamatos tájékoztatás iránti igény megjelenésével. A „világirodalom” eredeti, emelkedett és kissé arisztokratikus fogalma ennek következtében kimerült.

Azért is, mert már nincs egy közös és egységes tér, amelyben a világ minden tájáról származó releváns irodalmi eseményeket követni és értelmezni lehetne. Irodalomtörténetek írása még a nemzeti irodalom keretein belül is lehetetlen vagy legalábbis kockázatos kezdeményezésnek tűnik. A tudományos életben fontosabbá (és praktikusabbá) vált a nemzeti irodalmak helyett a nyelvi közösségek irodalmainak tanulmányozása, és a kutatás iránya és az útmutatás nagyon is szubjektív tényezőktől függ: a tudós, a szerkesztő és a kiadó személyes ízlésétől.

Ez az oka annak, hogy „a román nyelvű magyar irodalomtörténet előkészületei egy sor módszertani problémát és kérdést vetnek fel, amelyek részben az irodalom-

* Elena Lavinia DUMITRU (1978), PhD, egyetemi oktató, Università degli studi di Cassino e del Lazio Meridionale, elenalavinia.dumitru@unicas.it

1 Erről a témáról lásd BERKI Tímea: *Literatura maghiară = O istorie a traducerilor în limba română din secolul al XX-lea. Domenii literare și nonliterare. ITLR*. Coord. Muguraș CONSTANTINESCU–Daniel DEJICA–Titela VÎLCEANU (a továbbiakban ITLR). I. Ed. Academiei Române, Buc., 2021. 155–169.

történet módszertanára és gyakorlatára, részben pedig a román és magyar irodalmi közeg különböző jelenségeire vonatkoznak”.²

Ma Romániában, a világ többi részéhez hasonlóan, a kulturális jelenségekkel kapcsolatos információk „erdejében” az angol nyelv dominál. A kritikusok és a közönség megítélését, értékelését, valamint az általános irodalmi ízlést az angolszász kultúra határozza meg, amely nemcsak viszonyítási ponttá, hanem a szerkesztői stratégiák iránytűjévé is vált. Egyáltalán nem kétséges, hogy az angol a legfontosabb és leghasználatosabb globális nyelvváltozat, és így a világ *lingua francájaként* a legnagyobb státusszal rendelkezik.³ Egy eredetileg bármely nyelven írt irodalmi mű angol nyelvű kiadása megsokszorozza annak valószínűségét, hogy azt a művet más országokban is lefordítják. Ebben az összefüggésben a magyar helyzet sajátossága, hogy a kortárs magyar irodalom sorsa Európában még mindig nagymértékben függ az első német nyelvű megjelenéstől és a német irodalmi közegben való terjedésétől.

Az angol nyelv globális szintű dominanciája olyan tényező, amelynek következményei azonban már most megmutatkoznak: a kiadói piac homologizálódása, mind annak lassú, de megállíthatatlan eltűnése a kiadói kínálatból, ami nem tartozik az „irodalmi termék” általános, biztos eladhatóságú vagy akár könnyen lefordítható modelljébe. Ezek a jelenségek kettős kockázatot rejtenek magukban: egyrészt már van egy bizonyos általános tendencia a minőségi romlás irányába (szerencsére vannak kivételek), a középmagas szint a közepes felé degradálódik, a kevésbé gazdag nyelvezet, az egyszerűbb, komplikációk nélküli stílus felé, amely megkönnyíti a szélesebb közönség megszólítását, ami nagyobb bevételt jelent. Más szóval, annak a tendenciának vagyunk tanúi, hogy az olvasónak intellektuális kompromisszumot kínálnak, hogy megkapják a figyelmét, ahelyett, hogy erőfeszítést kérnének tőle, vagy intellektuális kihívást kínálnának neki az olvasás során. Így az az irodalom, amely nem akar lemondani a stílári gazdagságról, a nyelvi eredetiségről és a világ jelenségeire való reflexióról, amelyben élünk, egyre inkább ritkasággá, a kultúra egy hiánypótló ágazatává, kivételessé és nem szabállyá válik.

Mindig emlékeznünk kell arra, hogy a nyelv szerepe a társadalomban olyan fontos kérdést jelent,⁴ amely különösen a 20. század első fele után foglalkoztatta közösségeinket. Erre figyelmeztet Joyce Hertzler amerikai szociológus, aki azt szorgalmazta,

2 VINCZE Ferenc: *Contextualisation as a Methodological Possibility. The Case of a History of Hungarian Literature in Romanian*. Contact Zones. Studies in Central and Eastern European Film and Literature. 2018. 2. sz. 15. http://contactzones.elte.hu/6-3#_ftn1 (utolsó megtekintés: 2021. 09. 07.)

3 Robert McCrumm–William Cran–Robert MacNeil: *The Story of English*. Penguin Books, New York, 1987. 19–33.

4 HORVÁTH Andor: *Carte de vizită. În care autorul povestește cum a devenit maghiar*. Ideea Design&Print, Cluj, 2016. 5.

hogy nagyobb figyelmet kell fordítani az interakcióra és a helyzetre.⁵ Ebben a perspektívában a nyelvet összetett jelenségként kell felfogni, amely egyszerre alkotja és alakítja a történelmi, politikai, társadalmi és kulturális kontextusokat, és ezért nagy hatással van a hatalomra, a diskurzusokra és a társadalmi gyakorlatokra.

De milyen volt a helyzet az előző évszázadban? Ha Magyarországra gondolunk, akkor azt látjuk, hogy a 20. század elejére egy rendkívüli író- és költőnemzedék alakult ki, akik egyúttal műfordítók is voltak. Ráadásul továbbra is nagy kulturális utazások történtek, amelyeknek például Olaszország volt a kiváltságos célpontja. Magyarországon a német nyelvtudás (amelyet az Osztrák–Magyar Monarchiához való tartozás tett szükségessé 1918-ig) és a francia vagy olasz nyelvtudás garantálta az európai kultúra követésének reális lehetőségét, és ha ezekhez a nyelvekhez még az angol nyelvtudás is hozzáadódott, akkor egy olyan hatalmas kulturális horizont állt rendelkezésre, amely hozzájárult a „világirodalom” képeinek kialakulásához. Megemlíthetjük a híres, magyarországi, *Nyugat* című folyóirat szerkesztőségét, amely „Magyarország irodalmi központja”⁶ szerepét töltötte be, és amelynek címe szimbolikusan utalt a folyóirat fő célkitűzéseire: a modern és kortárs irodalom főbb irányzatainak magyarországi megismertetése fordításokon keresztül. A másik cél a nemzeti nyelv kultusza volt, amelyet magas színvonalú irodalmi művek fordításával gyakorolt. Magyar költők és írók egész nemzedéke vállalta ezt a feladatot, Babbitól Kosztolányiig, Juhász Gyulától Tóth Árpádig, a fiatalabb Szabó Lőrincig, József Attiláig vagy Radnóti Miklósig.

Éppen a fordítók tekintélye garantálta a folyóirat tekintélyét. A *Nyugat* kulturális programja legalább fél évszázadon át nemcsak a magyar irodalmi nyelv fejlődését, hanem az irodalmi ízlés kialakulását is irányította, hozzájárulva egy szilárdan strukturált irodalmi kánon megszilárdulásához is. A 20. század első felének egyik legfontosabb eredménye kétségtelenül a román irodalomra is tekintő fordítás és fordítva. Mint Gaal György megállapítja, megszilárdult hagyományról beszélhetünk, hiszen a román és a magyar irodalom közötti kölcsönhatások a reformáció korától datálhatók, Balassi Bálint népköltészetben különösen gazdag költészetétől kezdve. A tudatos kapcsolatteremtés az 1848-as forradalom és szabadságharc utolsó időszakában (Cezar Bolliac, Nicolae Bălcescu) és annak leverése után kezdődik. Ács Károly Pesten kiadja a román népi irodalom antológiáját (1858), kapcsolatteremtő Iosif Vulcan is, a *Familia* című kulturális-irodalmi hetilap pesti szerkesztője, amely magyar irodalmi művek fordításait és recenzióit is közli.⁷ Ugyanekkor a valahai emigráns magyarok

5 Joyce HERTZLER: *The Sociology of Language*. Random House, New York, 1965. 3–18.

6 Armando NUZZO: *La letteratura degli ungheresi*. ELTE Eötvös Collegium, Bp., 2012. 176.

7 GAAL György: *Conexiuni literare româno-maghiare înainte de 1945*. 2010. <https://lexikon.adatbank.ro/mobil/tematikus/szocikk.php?id=116> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

Koós Ferenc lelkész köré tömörülve kiadják az első külföldi magyar lapot, *Bukaresti Magyar Közlöny* címmel (1860), ezzel elindítva a bukaresti magyar irodalmi életet.⁸

Eppen Gaal az, aki áttekintést nyújt arról, hogy mit jelent a magyarról románra fordított irodalmi antológiák és fordítások témája, két, román nyelven elérhető esszével, amelyek két fő időszakra osztva mutatják be a helyzetet: az 1945 előtti és 1945–1989 közötti periódust vizsgálva. Érdekes megfigyelni, hogy a szerző kizárólag magyar nyelvű bibliográfiát használt, amely nyelvtudás nélkül nem hozzáférhető a nagyközönség számára. Az időrendi sorrendet követve tehát megállapíthatjuk, hogy – amint azt a szerző is hangsúlyozza – az első világháborút követő hatalomváltások döntő hatással voltak az irodalmi és kulturális hagyományok kölcsönös megismerésére és mélyebb feltárására, és alapvető fontosságú elemet jelentettek mind az erdélyi magyarok, mind a románok számára. Ez a kölcsönösség két fő módon valósult meg: fordítások és irodalmi antológiák segítségével, de konferenciák és tanulmányok, valamint két- vagy többnyelvű folyóiratok alapítása révén is.

Az 1920-as években Erdélyben indult magyar és román folyóiratok többsége gondosan követi és támogatja az irodalmi kapcsolatok alakulását, az együttélés pozitív megnyilvánulásait. A kolozsvári *Napkelet* és *Gândirea* (*Gondolat*) a legjelentősebb folyóiratok, de a nagyváradi *Cele Trei Crișuri* (*A három Körös*) folyóirat is, amely a George Bacaloglu György által irányított és a George A. Petre, Keresztury Sándor és Salamon László által szerkesztett *Aurora* című, kétnyelvű folyóiratot támogatja, amelynek célja a kölcsönös megértés elősegítése és fordítások megjelentetése.⁹

Az irodalmi fordítások terén, mind a próza, mind a költészet esetében, nincs mód-szertani jelleg, és a fordítások minősége ritkán éri el a művészi színvonalat. Román nyelven önálló kötetek jelentek meg Vörösmarty (1929) és Ady Endre (1930) verseiből, Szabó Dezső (1931) és Jókai (1933) regényéből. Magyarul pedig Eminescu (1934, 1939), Alecsandri (1935), Aron Cotruș (1936) és Goga (1938) költői hagyatéka, illetve a prózai műveket képviselik Vlahuță (1924), P. Istrati (1926) és Rebreanu (1938) munkái.¹⁰

Román részről magyar irodalmi mű egyetlen művészi fordításának *Az ember tragédiája* tekinthető Octavian Goga 1934-ben megjelent változatában.¹¹

8 MAKKAI Béla: *Határon túli magyar sajtó – Trianon előtt*. Médiatudományi Intézet, Bp., 2016.

9 ITLR. II. Ed. Academiei Române, Buc., 2022. 423; SZONDA Szabolcs: *Literatura maghiară din România. Aspecte cronologice și noțiuni de bază. Romániai magyar irodalom. Kronológia és alapgondok*. RHT, Buk.–Sepsiszentgyörgy, 2008. 16; GAÁL: i. m.

10 <https://lexikon.adatbank.ro/mobil/tematikus/szocikk.php?id=116> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

11 DOMOKOS Sámuel: *Magyar román irodalmi kapcsolatok*. 79. <https://mek.oszk.hu/01300/01370/01370.pdf> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

Az irodalmi fordítók tevékenységének és elhivatottságának eredményeként különböző antológiák is megjelentek magyarul. Így Keresztury Sándor szerkesztette az *Új román költők antológiája*¹² (Nagyvárad, 1922) című kötetet, Fekete Tivadar kortárs költészeti gyűjteményeket adott ki (*Szerelmes kert*,¹³ Arad, 1924). A Vajda János Társaság budapesti kiadásában jelent meg Szemlér Ferenc *Mai román költők*¹⁴ (1940) című költői antológiája impozáns kötetben. Igazán igényes, az összes román nyelvű költészetet felölelő gyűjtemény Bitay Árpád tevékenységének köszönhetően készült *Műfordítások román költőkből* (Kolozsvár, 1928) címmel, amely 24 költő 72 versét tartalmazza, 16 fordító tolmácsolásában.¹⁵

A román oldalon szerényebb eredményeket láthatunk ebből a szempontból. Iustin Ilieșu a *Laura* című kötetben (Nagyvárad, 1922) 22 magyar költő 64 versét adta ki saját fordításában. Ioan Lupu *Povestitori unguri ardeleni* (Erdélyi magyar mesemondók, 1929) címmel 9 erdélyi prózaíró elbeszéléseiből állított össze antológiát, Octavian Șireagu pedig a *Noua lirică ardeleană* (Új erdélyi líra) című, 1935-ben Kolozsváron megjelent kötetben adott közre válogatást – a kötetben bemutatott 25 költő közül hét magyar.¹⁶

Fontos kiemelni, hogy a két világháború közötti román–magyar kapcsolatok tudományos kutatásának kezdeményezője és legfontosabb személyisége Bitay Árpád¹⁷ irodalomtörténész és műfordító, a román–magyar kulturális kapcsolatok kutatója volt, számos műfordítás és tanulmány szerzője, mint például *A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése* (Gyulafehérvár, 1922) és *Rövid román nyelvtan* (Kolozsvár, 1923).¹⁸ Nicolae Iorga román történész és politikus meghívására, Bitay professzor 1923 és 1937 között 15 éven át tartott előadásokat a Vălenii de Munte-i nyári szabadegyetemen Magyarország történetéről, a magyar irodalom történetéről és a román–magyar kulturális kapcsolatokról.¹⁹ Műfordítóként román nyelvre fordította Gárdonyi Géza, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Szigligeti Ede több irodalmi művét, valamint „Kristóf György Jókai-monográfiáját (*Mauriciu Jókai*. Kv. 1925) és a magyar nyelv- és irodalomtörténetét (*Istoria limbii și literaturii maghiare*. Kv. 1934)”.²⁰

A második világháború után a román–magyar irodalmi kapcsolatokat kettős megjelenés jellemzi. Egyrészt a jobb kölcsönös megismerést szolgálják, másrészt sajátos küldetésük van a feszültségek elfedése vagy ellensúlyozása érdekében.

12 Uo. 15.

13 Uo.

14 Uo. 18.

15 *A román irodalom magyar bibliográfiája 1831–1960 (1961–1965)*. Irodalmi, Buk., 1966. 26.

16 GAAL: i. m.

17 ITLR I. 166.

18 GAAL: i. m.

19 <https://mek.oszk.hu/07500/07527/07527.pdf> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

20 GAAL: i. m.

Az ezt követő években a fordítások sokkal rendszeresebbé váltak, főként az államosítás és a kiadványtervezés miatt; úgy tűnik, hogy a magyar irodalom román fordítása nehezebben alakult. Az 1954-ben megjelent *Poezia maghiară contemporană* (Kortárs magyar költészet) című kötet mellett, amely 28 kortárs magyarországi költőt mutatott be, Ady költészete Eugen Jebeleanu 1955-ben megjelent, *Poeme* (Versek) című fordítása révén vált elérhetővé a román közönség számára. Ugyanebben az időszakban, az ugyanebben az évben megjelent *Poeți maghiari din R.P.R.* (Magyar költők a Román Népköztársaságból) című antológiában a romániai magyar költészet 17 képviselője jelenik meg. Vannak alkalmi, tematikus antológiák is, amelyekben romániai magyar költők verseit is olvashatják a román befogadók, míg a székely népmesék által képviselt, ún. gyermekirodalmat Faragó József 1962-ben megjelent *Nunta tătîne-meu* (*Apámék lakodalma*) című kötete jelenti. Három évvel később jelent meg az első, három hatalmas kötetes gyűjtemény magyar szerzőkből. *Antologia literaturii maghiare* (*A magyar irodalom antológiája*) címmel a magyar irodalmi művekből tartalmaz válogatást a népköltészettől Radnóti Miklósig. A *Să cauți forma. Tălmăciri din lirica maghiară*²¹ című kötet (*Keressd a formát. Fordítások a magyar költészetből*) 1974-ben a Kriterion Kiadó gondozásában jelent meg, amelyet a magyarul nagyon jól beszélő Costa Carei román költő, a magyar kultúra kiváló ismerője, a román és a magyar kultúra közeledésének harcosa fordított. A magyar költészet emblematis nevéhez tartozó versek jelentek itt meg: Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila, Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Juhász Gyula tollából.

Carei irodalmi munkássága főként fordításokból állt, debütálását az 1945-ben Bukarestben megjelent *Tălmăciri din lirica lui Ady Endre* (*Fordítások Ady Endre költészetéből*) című kötetel kezdte, második fordításkötete pedig a *Din lirica lui Petőfi* (*Petőfi válogatott versei*) című kétnyelvű kiadás volt, amelyet az Anonymus Kiadó jelentetett meg Budapesten 1948-ban.²²

Hozzá kell tenni, hogy Costa Carei a szatmári román fordítók összevont csoportjához tartozik, akik közül megemlékezünk George A. Pere, Livia Bacăru, Valentin Strava, Petre Nistor, Gabriel Georgescu, Vasile Herman, Teodor Boșca, Corneliu Balla, Ion Ghiur, Radu Ulmeanu műfordítókról.

A magyar irodalomra vonatkozó monográfiák, elméleti tanulmányok és kötetek ritkábbak. Megemlíthetjük Nicolae Balotă 1981-ben a Kriterion Kiadónál megjelent *Scriitori maghiari din România (1920–1980)* (*Romániai magyar írók, 1920–1980*) című tanulmány- és portrékötetét, illetve Avram P. Todor *Confluente literare româno-*

²¹ Uo.

²² <https://biblioteca-digitala.ro/?articol=1517-poezia-lui-ady-endre-in-romaneste--satu-mare-studii-si-comunicari--iv-1980> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

maghiare. Eseuri (Román–magyar irodalmi kölcsönhatások. Esszék) című kötetét, amely 1983-ban ugyanezen kiadó gondozásában jelent meg.²³

Következésképpen megállapíthatjuk, hogy a klasszikus és kortárs magyar irodalom román fordítása rendszeressé vált, különösen a Kriterion Kiadó 1969-es megalakulása után,²⁴ amikor a fordítandó művek kiválasztása átgondolt terv szerint kezdett történni. A kiadó népszerűsíteni kívánta a romániai magyar, német, ukrán vagy zsidó szerzők műveinek román fordításait, valamint az ezekkel kapcsolatos tanulmánygyűjteményeket. Az 1960-as évek végén, a Ceaușescu-diktatúra idején a kisebbségek fő kiadójaként alapított Kriterion Kiadó nem kevesebb mint kilenc nyelven jelentett meg könyveket. Az országos hálózat átszervezése után kisebbségi kiadóvá alakult, először szépirodalmi, társadalomtudományi, művészettörténeti és természettudományi műveket adott ki magyar, német, román, szerb, ukrán és jiddis nyelven, majd 1978-tól szlovák és orosz, lipován, tatár (1980-tól) és török nyelven (1981-től). A kiadó igazgatója Domokos Géza magyar író volt. Más kollégákkal együtt műhelyt hozott létre, és a fent említett nyelveken rendszeresen tudott könyveket kiadni. Ez hozzájárult a kölcsönösséghez a különböző nyelvekre történő fordítások tekintetében. A Biblioteca Kriterion (Kriterion Könyvtár) című sorozaton belül a legtöbb, az etnikai kisebbségek irodalmához tartozó művet román nyelven adták ki. Ez a sorozat Domokos Géza gondozásában jelent meg (Paul Drumaru és Gabriel Gafița szerkesztőkkel), és 151 kötetből állt, ami nagy szám, tekintve, hogy ezen irodalmak román nyelvű fordításai évente 8–10 cím kiadását tették lehetővé. Így a román közönségnek lehetősége nyílt arra, hogy megismerkedjen ezekkel az együtt élő etnikai közösségekkel és legrepresentatívabb íróikkal. A magyar és a német közösségek nyilvánvalóan sokkal nagyobb létszámmal és sokkal fejlettebb irodalmi és kulturális hagyományokkal rendelkeztek. A Kriterion románul is megjelentetett néhány figyelemre méltó fordítást, mint például Ady Endre *Poeme* (Versek) című kötetét, vagy egy másik jelentős erdélyi magyar költő, Áprily Lajos *Prințul Tristețe* (Versek) című kötetét, vagy a *Monolog interior cu ușa deschisă*t (Belső monológ nyitott ajtóval) Kányádi Sándortól, a '80-as és '90-es évek talán legismertebb erdélyi magyar költőjétől, vagy Király László olyan műveit, mint az 1981-ben megjelent, *Oastea uitată. Versuri* (Az elfelejtett sereg. Versek) című műve.

Nemcsak verseket, hanem prózaírókat is fordítottak románra, például Bálint Tibor, Bajor Andor, Bodor Ádám, Vári Attila, Szilágyi István, Sütő András írásait. Ezek a kötetek elképzelhetetlenül nagy példányszámban jelentek meg. A kölcsönösség jegyében olyan román költők és prózaírók kötetei jelentek meg magyarul is, mint Ana

23 GAAL György: *Conexiuni literare româno-maghiare, 1945–1989*. 2010. <https://lexikon.adatbank.ro/mobil/tematikus/szocikk.php?id=115> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

24 ITLR I. 168–170.

Blandiana, Ștefan Augustin Doinaș, Zaharia Stancu, G. Călinescu, Eugen Barbu, George Macovescu.²⁵

Ez a fontos szellemi nyereség, a tudás és a közösségek közötti közeledés eszköze, amely a Kritérion Kiadó volt, 1990 után nagyrészt elveszett. A korábban államilag támogatott kiadók mint olyanok eltűntek, az új kiadók pedig a nemzetközi elterjedésű nyelvekből (például az amerikai vagy az angol irodalomból) származó fordításokat részesítik előnyben. A jövedelmezőségen túl egyes magyar vagy német írók fordításait is nagyon nehezen fogadják el a jelenlegi kiadók. Ha megnézzük a nagy példányszámú kiadók szerkesztési politikáját, azt tapasztalhatjuk, hogy nem foglalkoznak kisebbségi kérdésekkel.

Ami a 20. századi irodalomtörténetek létrehozását illeti, a választék továbbra is nagyon korlátozott. Elsősorban 4 címünk van, és ahogy Vincze Ferenc megjegyzi, „mind a négy mű, mint a címek is mutatják, a romániai magyar irodalom bemutatására készült”.²⁶ Ebből a szempontból tulajdonképpen nem irodalomtörténetről van szó, hanem inkább a romániai magyar írók szótáráról, személyiségpanorámáról, amely nem mélyíti el az esztétikai kritérium megközelítését, a kontextuson és eszmei alapon történő elemzést.

A Ion Chinezu által írt kötet, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană. 1919–1929* (Az erdélyi magyar irodalom jellemzői. 1919–1929) 1930-ban jelent meg,²⁷ az 1969-ben megjelent *Antologia literaturii maghiare. Vol. I–III* (A magyar irodalom antológiája. I–III. kötet),²⁸ Nicolae Balotă – *Scriitori maghiari din România, 1920–1980*²⁹ – műve (Romániai magyar írók, 1920–1980), mely 1981-ben jelent meg, és az *Istoria literaturii maghiare din România. 1918–1989*³⁰ (A romániai magyar irodalom története. 1918–1989) című, Gavril Scridon által írt mű 1996-ból. Meg kell említeni a *Literatura maghiară din România. Aspecte cronologice și noțiuni de bază*³¹ (A romániai magyar irodalom. Kronológiai szempontok és alapfogalmak) című, Szonda Szabolcs tollából származó, 2008-ban megjelent művet, amely nagyon hasznos a magyar szakszós román hallgatók számára.

25 <https://dilemaveche.ro/sectiune/tema-saptamanii/editura-kriterion-o-megainstitutie-minoritara-632655.html> (utolsó megtekintés: 2023. 11. 28.)

26 VINCZE: i. m. 22.

27 Ion CHINEZU: *Aspecte din literatura maghiară ardeleană. 1919–1929*. Ed. Revistei Societatea de Măine, Cluj, 1930.

28 *Antologia literaturii maghiare. I–III*. Ed. pentru Literatură Universală, Buc., 1965, 1966, 1968.

29 Nicolae BALOTĂ: *Scriitori maghiari din România, 1920–1980*. Kritérion, Buc., 1981.

30 Gavril SCRIDON: *Istoria literaturii maghiare din România. 1918–1989*. Promedia Plus, Cluj-Napoca, 1996.

31 SZONDA: i. m.

Az elmúlt évszázadban megjelent kötetek információmennyisége és a bibliográfiai adatok gazdagsága lenyűgöző, de, mint látható, a romániai magyar szerzők egy csoportjára és egy bizonyos időszakra korlátozódik, amely a (Trianon előtti) időszakkal kezdődik és az 1980-as évek irodalmával ér véget.

A magyar irodalommal foglalkozó legújabb román nyelvű kiadványokat Balázs Imre József *Rețele avangardiste, afilieri multiple* (2023)³² ismerteti, és 2002-ben jelent meg a Balázs Imre József és Ciprian Vălcău által szerkesztett kötet: *TRAVERS. O antologie a literaturii maghiare din Transilvania. Válogatás az erdélyi magyar irodalomból*. 2012-ben jelent meg Bányai Éva *Aspecte geoculturale în proza maghiară contemporană* (Geokulturális szempontok a kortárs magyar prózában) című kötete. Horváth Andor (2016) tollából a *Carte de vizită. În care autorul povestește cum a devenit maghiar* a magyar irodalom szubjektív áttekintése.

2016-ban jelent meg a *Singurătate gonflabilă (prozatori maghiari din Transilvania)* (Felfújható magányosság (erdélyi magyar prózaírók)) című kötet. Ferencz E. Judit készítette és fordította. Ez a kötet kortárs magyar prózairodalom antológiája, több generáció szerzőinek kézjegyével: Demény Péter, Demeter Szilárd, Ferencz Zsuzsanna, György Attila, Láng Zsolt, Márton Evelin, Molnár Vilmos, Mózes Attila, Nagy Koppány Zsolt, Papp Sándor Zsigmond, Potozky László, Szabó Csaba Zsuzsa, Szilágyi István, Tompa Andrea, Vida Gábor, Zsidó Ferenc. 2018-ban újabb kétnyelvű antológia jelent meg *De mâine pe azi / Holnapról mára – antologia bilingvă a scriitorilor maghiari orădeni* (Holnaptól a maig – Nagyváradai magyar írók kétnyelvű antológiája) címmel.³³

A legfrissebb szakirodalmat illetően érdemes megemlíteni a *Către Saturn, înot. Tineri poeți din Ungaria* című kötetet (2021, Mihók Tamás fordításában), már ami a román irodalmat illeti. Demény Péter szerkesztette *A negyedik szív* magyar nyelvű kötetet, amely a kortárs román írókkal foglalkozik.³⁴

Ami pedig a magyar narratívát illeti, Bartis Attilát és Dragomán Györgyöt, két erdélyi szerzőt, akik prózaíróként Magyarországon is kivívták a maguk helyét, bár az ábrázolt téma vagy erős atmoszféra a román olvasók körében is visszaköszön. Mindkettő román nyelvű kiadása 2008-ban jelent meg a Polirom Kiadónál: Dragomán románra átültetett regénye (A fehér király) *Regele alb* címmel, Gábos-Foartă Ildikó fordításában,³⁵ míg Bartistól a *Plimbarea (A séta)* Marius Tabacu fordításában.³⁶

32 BALÁZS Imre József: *Rețele avangardiste, afilieri multiple*. Tracus Arte, Buc., 2023.

33 *De mâine pe azi/Holnapról mára – antologia bilingvă a scriitorilor maghiari orădeni*. Antologie de/Összeáll. MIHÓK Tamás. Várad folyóirat, 2018.

34 *A negyedik szív. A kortárs román irodalom antológiája*. Szerk. Demény Péter. Tiszatáj Alapítvány, Szeged, 2022.

35 DRAGOMÁN György: *Regele alb*. Trad. din limba maghiară de Ildikó GÁBOS-FOARTĂ. Polirom, Iași, 2008.

36 BARTIS Attila: *Plimbarea*. Trad. din limba maghiară de Marius TABACU. Polirom, Iași, 2008.

A *Sfârșitul* (*A vége*) 2017-ben jelent meg,³⁷ és majd két évtizede, 2006-ban jelent meg a *Tibna* (*Nyugalom*) című kötet, Anamaria Pop fordításában.³⁸

Ha a magyar szerzők román nyelvű megjelenése szórványos is, van néhány erdélyi magyar prózaíró, akinek művei románul is olvashatók: Vida Gábor, Csenger Levente, Márton Evelin. E kötetek megjelenése szorosan kapcsolódik két, jelentős román fordító által végzett munkához. Ezért kötelező megemlíteni Anamaria Pop (1952–2015) költőt, újságírót, aki magyarról románra fordított.³⁹ Anamaria Pop 27 évesen tanulta meg a magyar nyelvet, tehát nem magyar anyanyelvű, és olyan híres kortárs magyar íróknak fordította le a műveit, mint Nádas Péter, Krasznahorkai László, Esterházy Péter, Márai Sándor, Kertész Imre, Forgách András, Bitó László, Bartis Attila, Thuróczy Katalin, Szabó Magda, Pomogáts Béla, Szöcs Géza, Kukorelly Endre, Göncz Árpád, Hervay Gizella. A fordítás terén további jeles személyiség Marius Tabacu (1952–2020), „a magyar irodalom román fordítója”.⁴⁰ Tökéletesen beszélt magyarul, Balla Zsófia költőnő volt férjeként a művészet sok területét ismerte, számos kortárs magyarországi és erdélyi művet fordított románra, mint például:

Lászlóffy Aladár: *Dimineața universală* (1988),

Székely János: *Ce este norocul* (*A nyugati hadtest*, 1990),

Tamás Gáspár Miklós: *Idola tribus* (2001),

Bodor Ádám: *Zona Sinistra* (*Sinistra körzet*, 2005),

Bodor Ádám: *Vizita arhiepiscopului* (*Az érsek látogatása*, 2010),

Bartis Attila: *Plimbarea* (*A séta*, 2007),

Józsa Márta: *Bunicuța pierdută* (*Amíg a nagymami megkerül*, 2011),

Bodor Ádám: *Mirosul pușcăriei* (*A börtön szaga*, 2011),

Papp Sándor Zsigmond: *Vieși mărunte* (*Semmi kis életek*, 2012),

Csiba László: *Faceți-mi autopsia* (2013),

Márton László–Novák Csaba Zoltán: *Povara libertății* (*A szabadság terhe*, 2015),

Bánffy Miklós: *Trilogia transilvană* (Erdélyi történet, 2019).⁴¹

Nemcsak az irodalom, hanem a fordítás terén is fontos szerepet játszó személyiségek közül Kocsis Franciskóra emlékezünk. Költő, prózaíró és műfordító, aki „románul gondolkodik, álmodik és ír”.⁴² Kocsis Vörösmarty Mihály *Csongor és Tünde* című

37 Uő: *Sfârșitul*. Trad. din limba maghiară de Marius TABACU. Polirom, Iași, 2017.

38 Uő: *Tibna*. Trad. din limba maghiară de Anamaria POP. Paralela 45, Pitești, 2006.

39 ITLR I. 170.

40 <https://magyarnemzet.hu/kultura/2020/10/elhunyt-marius-tabacu-a-magyar-irodalom-roman-forditoja> (utolsó megtekintés: 2021. 09. 07.)

41 <https://muvelodes.net/sites/default/files/pdf/2017-3.pdf> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

42 <https://ilierad.ro/viata-ca-un-dar-xx-coleg-de-clasa-cu-un-viitor-poet-prozator-si-eminent-traducator-kocsis-francisko/> (utolsó megtekintés: 2024. 01. 31.)

drámai költeményének első fordítója, de kortárs szerzőket is fordított, mint például Balázs Imre József, Demény Péter, Vida Gábor vagy Fekete Vince.⁴³

Mindazonáltal, csökken a magyar irodalmi művek jelenléte a romániai kiadói piacon, és mint láthattuk, a régebben megjelent irodalomtörténetek vagy antológiák is inkább romániai magyar írók szótárai, személyiségkörképe, amely nem mélyíti el az esztétikai kritérium megközelítését, a kontextuson és elképzeléseken alapuló elemzést. Szükség van tehát arra, hogy a magyar irodalomról megfelelő és minél teljesebb képet kapjunk román nyelven, fordításokon és irodalomtörténeteken keresztül is. Ezt a témát más, tágabb és egyben naprakész perspektívából kell vizsgálni, amely magában foglalja a magyar írók összességét, nem csak a romániaiakat – konkrét leltárt készítve a lefordított, illetve román nyelven megjelent művekről – a magyar irodalom részletes, megbízható történetének összeállítása érdekében. Míg ami a fordítást illeti, egy karcsúbb és közvetlenebb fordítóprogram lehetővé tenné, hogy a fordító éljen, és ne csak túlélje a „kisebnek” tartott nyelvi közösséghez tartozó művek fordítását, összehasonlítva a mára már „nagy” nyelvekkel, a világgommunikáció koinéja és a kiadói ipar marketinggépezetének központja által preferált munkák fordításának honorálásával.

A multikulturális háttérnek köszönhetően a magyar nyelv és irodalom egyetemi oktatásának megszilárdítása is hozzá kell, hogy járuljon a magyar irodalom presztízsének fellendüléséhez azáltal, hogy megteremti a hungarológia továbbfejlődésének feltételeit, mind a fordítási, mind a szakterületi román nyelvű irodalomkritika területén.

HUNGARIAN LITERATURE. AN OVERVIEW OF LITERARY HISTORIES AND TRANSLATIONS IN ROMANIA

Keywords: *history of Hungarian literature for Romanians; translations; volumes published in Romanian*

An inventory of the volumes written in Romanian on the history of Hungarian literature, and also of the translations from Hungarian into Romanian, allows me to identify the same problem that I had already noticed during my studies, in the late 90s, early 2000s: there is a

43 DEMÉNY Péter: *Splendidul mistreț*. Trad. din limba maghiară de Kocsis FRANCISKO. Curtea Veche, Buc., 2020; VIDA Gábor: *Povestea unei bălbăieli*. Trad. din limba maghiară de Kocsis FRANCISKO. Cartea Românească, Buc., 2021; FEKETE Vince: *Orașul cizmarilor*. Trad. din limba maghiară de Kocsis FRANCISKO. Cartea Românească, Buc., 2022; BALÁZS Imre József: *Nopți în zen*. Trad. din limba maghiară de Kocsis FRANCISKO. Cartea Românească, Buc., 2023.

significant lack of material that can be accessed by the Romanian students of the universities where Hungarian literature is being taught or, in general, by the Romanian public without any knowledge of the Hungarian language, but interested in the evolution of Hungarian literature in general, not only in the situation of Hungarian literature in Romania. Since these two pillars – literature histories and translations – can be seen as an act of intercultural mediation, a privileged place of contact between different languages and cultures, it can be important to study the dynamics of the publication of works from another culture from both a qualitative and quantitative point of view over a certain period of time.

LITERATURA MAGHIARĂ. O PRIVIRE DE ANSAMBLU ASUPRA ISTORIILOR LITERARE ȘI A TRADUCERILOR DIN ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: *istoria literaturii maghiare pentru români; traduceri; volume publicate în limba română*

Făcând un inventar al volumelor scrise în limba română despre istoria literaturii maghiare, precum și al traducerilor din limba maghiară în română, identific aceeași problemă pe care o observasem deja în timpul studiilor, la sfârșitul anilor 90, începutul anilor 2000: există o lipsă semnificativă de material la îndemâna studenților români din universitățile în care se predă literatura maghiară sau, în general, a publicului român care nu cunoaște limba maghiară, dar este interesat de evoluția literaturii maghiare în general, nu numai în contextul literaturii maghiare din România. Întrucât acești doi piloni – istoriile literaturii și traducerile – pot fi priviți ca un act de mediere interculturală, un loc privilegiat de contact între diferite limbi și culturi, poate fi important să se studieze dinamica publicării lucrărilor dintr-o altă cultură din punct de vedere calitativ și cantitativ pe o anumită perioadă de timp.